

Οι δύο δρόμοι για την επαγγελματική εκπαίδευση, στην πράξη

29-1-2020

Αθανάσιος Κονταξής
Μηχανολόγος Μηχανικός
Πρώην Σχολικός Σύμβουλος

Η αναβάθμιση της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (ΕΕΚ) που επιχειρήθηκε τα τελευταία χρόνια, με την ενδυνάμωση περισσότερο των χαρακτηριστικών του Σχολείου, απέδειξε ότι η επένδυση στον Άνθρωπο (μαθητές και εκπαιδευτικούς) μπορεί να αποβεί περισσότερο αποδοτική από τη μονοδιάστατη επένδυση στο Επάγγελμα, με σκοπό την οικονομία. Κατά τη γνώμη μας, απέδειξε επίσης ότι οι δύο δρόμοι που έχουν δοκιμαστεί μέχρι σήμερα δεν είναι κυρίως θέμα καλής ή κακής προσέγγισης, επιτυχημένων ή αποτυχημένων πρακτικών, από ευφυή ή μέτρια στελέχη, αλλά βασίζονται κυρίως στις αξίες με τις οποίες σχεδιάζεται μια εκπαιδευτική πολιτική.

Περιεχόμενα

A. Οικονομική και Ανθρωποκεντρική προσέγγιση.....	1
B. Δέκα βασικά διλήμματα για την επαγγελματική εκπαίδευση	2
Γ. Ενδεικτικές πρακτικές με βάση τις δύο προσεγγίσεις για την ΕΕΚ	3
Προσέγγιση μαθητών.....	4
Καινοτομία, δημιουργικότητα, επιχειρηματικότητα.....	5
Σύνδεση με την “αγορά εργασίας”	6
Οι επιλογές της Μαθητείας.....	7
Σχέση Επαγγελματικής με Γενική εκπαίδευση.....	8
Δ. Ο ρόλος των καθηγητών στην ανθρωποκεντρική προσέγγιση.....	8
E. Είναι τόσο όμορφος ο κόσμος; Έγιναν όλα ιδανικά;	9
ΣΤ. Παραπομπές - Επεξηγήσεις.....	9

A. Οικονομική και Ανθρωποκεντρική προσέγγιση

Ο ένας δρόμος εκσυγχρονισμού της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (ΕΕΚ) δοκιμάστηκε κατά το παρελθόν και αφορούσε στην αναβάθμιση αποκλειστικά του επαγγελματικού της ρόλου, αγνοώντας τον κοινωνικό, δηλαδή τους πραγματικούς μαθητές της. Η άνοιξη όμως της επαγγελματικής εκπαίδευσης άρχισε να “γλυκοχαράζει” μόνο με την προσπάθεια ταυτόχρονης αναβάθμισης του κοινωνικού και του επαγγελματικού της ρόλου.

Οι δύο δρόμοι δεν είναι θέμα καλής ή κακής προσέγγισης αλλά βασίζονται στις αξίες με τις οποίες σχεδιάζεται μια εκπαιδευτική πολιτική. Με απλά λόγια θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ένας δρόμος επικεντρώνεται άμεσα στον Άνθρωπο, και μέσω αυτού προσδοκά τη βελτίωση της κοινωνίας και της οικονομίας . Ο άλλος επικεντρώνεται άμεσα στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, την οποία οφείλει να υποστηρίξει η Επαγγελματική Εκπαίδευση, με την προσδοκία στη συνέχεια αυτή να επιδράσει στην αναβάθμιση της ζωής των ανθρώπων. Προφανώς, υπάρχουν αρκετές “γειτονιές” εκατέρωθεν οι οποίες δεν ανταποκρίνονται αμιγώς στους δύο βασικούς “προορισμούς” αλλά έχουν παραχωρηθεί πιο κοντά στη μία ή στην άλλη περιοχή, ανάλογα με τους κοινωνικούς συσχετισμούς, τις αντιστάσεις των δασκάλων, των μαθητών ή των γονέων.

Η παράλληλη αναβάθμιση του κοινωνικού και του επαγγελματικού ρόλου της ΕΕΚ προέκυψε από την εμπειρία της κρίσης κατά την οποία εξαφανίστηκαν τα εξωτερικά κίνητρα μάθησης και το σχολείο θα έπρεπε να αναπτύξει εσωτερικά κίνητρα, αλλά και από την διερεύνηση των ιδιαιτεροτήτων της Χώρας με αφορμή την κρίσηⁱ .. Αποδείχθηκε ότι δεν είναι δυνατόν η Επαγγελματική Εκπαίδευση να γίνει ελκυστική, να προσελκύσει περισσότερους μαθητές και να ανταποκριθεί στον Επαγγελματικό της ρόλο, δηλαδή να “παράγει” αξιόπιστους επαγγελματίες, αν δεν καταφέρει να υποστηρίξει και να ενθαρρύνει τους υφιστάμενους μαθητές που την επιλέγουν, ώστε να κάνουν μια νέα αρχή στα ΕΠΑΛ, αξιοποιώντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Επαγγελματικού Σχολείου. Αν δηλαδή δεν ενισχυθούν τα χαρακτηριστικά του Σχολείου. Ενός σχολείου που φροντίζει ισόρροπα να προετοιμάσει τους μαθητές του για τη ζωή και το επάγγελμα, δεν αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες αλλά επιδιώκει να τις μειώσει, δημιουργεί εσωτερικά κίνητρα μάθησης και δεν ξεχνάει ότι απευθύνεται σε εφήβους και όχι σε εξαρτήματα μηχανών στα οποία οφείλει απλώς να κάνει ποιοτικό έλεγχο καταλληλόλητας.

Το **Στρατηγικό πλαίσιο** για την Επαγγελματική Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Μαθητεία το οποίο εγκρίθηκε στο τέλος του 2016ⁱⁱ και άρχισε σταδιακά να γίνεται πράξη από το 2017 υιοθέτησε ως προϋπόθεση την ανάδειξη του κοινωνικού ρόλου της ΕΕΚ ως εξής:

“Ο επαγγελματικός ρόλος αφορά στην προετοιμασία των αποφοίτων ώστε να είναι ικανοί να εισέλθουν με επιτυχία και αξιώσεις στο επάγγελμα και παράλληλα να συμβάλουν στη βελτίωση του επιχειρηματικού και εργασιακού περιβάλλοντος και συνδέεται άμεσα με την εθνική προσπάθεια για παραγωγική ανασυγκρότηση, με επίκεντρο τη γνώση και την εργασία. **Ο κοινωνικός ρόλος** αφορά την προετοιμασία των αποφοίτων για τη ζωή. Παράλληλα, επιχειρεί να αξιοποιήσει τα χαρακτηριστικά της ΕΕΚ για να περιορίσει το φαινόμενο της μετατροπής των κοινωνικών ανισοτήτων σε εκπαιδευτικές, φαινόμενο το οποίο προέρχεται από αδυναμίες προηγούμενων βαθμίδων της εκπαίδευσης. Ο κοινωνικός ρόλος αποτελεί προϋπόθεση και εξυπηρετεί απόλυτα και τον επαγγελματικό ρόλο καθώς έχει ως στόχο να καταστήσει εφικτή την ενεργό, δημιουργική συμμετοχή όλων των μαθητών/εκπαιδευόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία και να δημιουργήσει ένα ελκυστικό εκπαιδευτικό περιβάλλον που να ανταποκρίνεται στις υψηλές απαιτήσεις της ΕΕΚ”.

B. Δέκα βασικά διλήμματα για την επαγγελματική εκπαίδευση

Στην εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής πολιτικής για την ΕΕΚ αναδεικνύονται μια σειρά “πρακτικά” διλήμματα όπως:

1. “Αποτελεσματικό” σχολείο με μεγιστοποίηση του “βαθμού απόδοσης” (όφελος /κόστος) ή σχολείο για όλους με μεγιστοποίηση του κοινωνικού οφέλους;
2. ΕΕΚ φίλτρο επιλογής και ταξινόμησης των μαθητών ή θεσμός ενίσχυσης της κοινωνικής κινητικότητας;
3. Επαγγελματικός προσανατολισμός από μικρή ηλικία σε εξειδικευμένες ειδικότητες άμεσης ανταποδοτικότητας για την αγορά; Ή ολοκληρωμένες συνεργατικές δράσεις εκπαιδευτικών για τη διερεύνηση ενδιαφερόντων – κλίσεων των μαθητών, σε συνδυασμό με ευρείς ορίζοντες επιλογών ώστε ο απόφοιτος να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις αλλαγές που θα συναντήσει στο μέλλον;
4. Δημιουργία καινοτόμων παραγωγικών μηχανών σε μια κοινωνία ανταγωνισμού ή προετοιμασία εφήβων για τη ζωή και την εργασία σε μια κοινωνία συνεργασίας και αλληλεγγύης;
5. Μελλοντικοί πολίτες και εργαζόμενοι για την αναπαραγωγή της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας η οποία μας οδήγησε στο σημερινό μοντέλο ανάπτυξης που ευθύνεται σημαντικά για την κρίση; Ή βιώσιμη ανάπτυξη με βάση την οργάνωση, την επιστήμη και την τεχνολογία, την τήρηση των προδιαγραφών, την ποιότητα, την προστασία του περιβάλλοντος, την υγεία και την ασφάλεια των πολιτών ;
6. Σχολείο απομονωμένο από την κοινωνία αλλά καθοδηγούμενο κεντρικά αποκλειστικά από την αγορά; Ή σε επικοινωνία με την κοινωνία ώστε να αφουγκράζεται τα προβλήματα, να παρεμβαίνει, να προετοιμάζει τους μαθητές για το επάγγελμα και τη ζωή και να βοηθάει τις τοπικές κοινωνίες;
7. Μαθητεία με ευθύνη αποκλειστικά των επιχειρήσεων ή προετοιμασία των μαθητών για την αξιοπρεπή ένταξή τους στην εργασία με την καταλυτική υποστήριξη του σχολείου;
8. Ανταγωνισμός ΕΕΚ με τη Γενική Εκπαίδευση ή αξιοποίηση καλών πρακτικών συμπερίληψης για όλη την εκπαίδευση;
9. Αλλαγές “από τα πάνω” με αυστηρό έλεγχο, γραφειοκρατία που τον εγγυάται και ανταγωνιστικότητα που τον υποστηρίζει ή ενθάρρυνση πρωτοβουλιών “από τα κάτω” με συνεργασία και συλλογικότητα
10. Σχολείο του ανταγωνισμού μεταξύ μαθητών και μεταξύ καθηγητών ή κοινοτικό σχολείο της συνεργασίας και της αλληλεγγύης;

Εν τέλει: ΕΕΚ για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας ή την ευημερία της κοινωνίας;

Γ. Ενδεικτικές πρακτικές με βάση τις δύο προσεγγίσεις για την ΕΕΚ

Ας δούμε όμως που οδηγούν πρακτικά οι επιλογές στα παραπάνω διλήμματα όσον αφορά βασικά θέματα, όπως είναι η Προσέγγιση των Μαθητών, η Δημιουργικότητα, η Καινοτομία και η Επιχειρηματικότητα, η Σύνδεση με την “αγορά εργασίας”, η Μαθητεία και η Σχέση Επαγγελματικής και Γενικής Εκπαίδευσης.

Προσέγγιση μαθητών

Σύμφωνα με την **οικονομική προσέγγιση**:

Η πρόοδος του κάθε μαθητή και η συμπεριφορά του αποτελούν ατομική υπόθεση του μαθητή. Το σχολείο μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση δεν μπορεί να αλλάξει την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών ή τον χαρακτήρα τους. Ούτε μπορεί να ασχολείται με αυτούς οι οποίοι υστερούν παραμελώντας αυτούς που θέλουν να προοδεύσουν και τους άριστους μαθητές. Άρα οι μαθητές κατατάσσονται σε αμιγείς υπο-βαθμίδες ή ειδικότητες της επαγγελματικής εκπαίδευσης ανάλογα με τις επιδόσεις τους.

Οι μαθητές επιλέγονται κατευθείαν σε ειδικότητες στις οποίες μπορούν να εκπαιδευτούν με το ελάχιστο κόστος πχ σε αυτές που έχουν εργασιακές ή άλλες εμπειρίες και έχουν αναπτύξει σχετικές δεξιότητες.

Πρακτικά, το σχολείο παραιτείται ή ελαχιστοποιεί την προσπάθεια περιορισμού της επίδρασης των κοινωνικών ανισοτήτων στις επιδόσεις, άρα και στην συμπεριφορά των μαθητών. Οι μαθητές με συσσωρευμένες εκπαιδευτικές αποτυχίες και χαμηλή ετοιμότητα οδηγούνται σε “εύκολες” Επαγγελματικές σχολές κατάρτισης “για να μάθουν μια τέχνη” ή/και κατευθείαν σε ειδικότητες (διαβαθμισμένες και αυτές) τις οποίες έχει ανάγκη βραχυπρόθεσμα η αγορά. Η επιλογή αυτή δεν προβλέπει η περιορίζει ασφυκτικά την πρόσβαση σε ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης.

Στα ΕΠΑΛ οδηγούνται μόνο όσοι μαθητές κρίνονται κατάλληλοι να ανταποκριθούν σε ρόλο επιστάτη - αρχιτεχνίτη ή να εισέλθουν “προετοιμασμένοι” στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση Θεσμοθετείται αυστηρότερη “αντικειμενική” αξιολόγηση μαθητών και τυποποιημένες, χαμηλού κόστους, μορφές επαγγελματικού προσανατολισμού (τύπου εμπείρων συστημάτων) ώστε να επιλεγούν κατάλληλοι μαθητές για κάθε ειδικότητα και κάθε υπο-βαθμίδα της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Η κακή συμπεριφορά ορισμένων μαθητών αντιμετωπίζεται κυρίως με καταστολή, με εντατικοποίηση ελέγχων, πιο αυστηρό θεσμικό πλαίσιο, με αυξημένες αρμοδιότητες πειθαρχικών ποινών στους εκπαιδευτικούς και κυρίως στους διευθυντές.

Επιπλέον, δημιουργούνται “κίνητρα αριστείας” με βάση τον ανταγωνισμό και πρότυπα ΕΠΑΛ τα οποία συμπληρώνουν την πολυδιάσπαση της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την **ανθρωποκεντρική προσέγγιση**

Τα αίτια των επιδόσεων και της στάσης του κάθε μαθητή είναι κυρίως κοινωνικά. Κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης έχει ευθύνη να περιορίσει τις επιδράσεις στον κοινωνικών ανισοτήτων ή τουλάχιστον να μην τις διευρύνει, προσφέροντας ευκαιρίες μάθησης σε όλα τα παιδιά, χωρίς να “λησμονούμε ότι αρκετά παιδιά, λόγω των ειδικών συνθηκών της ζωής τους (φτώχεια, εγκατάλειψη, προσφυγιά, μετανάστευση, αναπηρία κ.ά.), προσέρχονται στην εμπειρία του σχολείου με ελλιπή μορφωτικά, συναισθηματικά, ψυχικά και άλλα εφόδια έναντι άλλων παιδιών που συναντούν την εμπειρία του σχολείου χωρίς αυτά τα ζωτικά ελλείμματα”.ⁱⁱⁱ

Ιδιαίτερως η ΕΕΚ έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία προσφέρουν τις δυνατότητες στον μαθητή να κάνει ένα νέο ξεκίνημα, με εναλλακτικούς, πιο ενδιαφέροντες τρόπους προσέγγισης και αξιολόγησης της γνώσης

Οι κακές συμπεριφορές ορισμένων μαθητών έχουν επίσης κοινωνικά αίτια ή αποτελούν εφηβική αντίδραση σε μακροχρόνια βιώματα αποτυχίας.

Πρακτικά ενισχύονται δράσεις εκπαιδευτικών για τη συλλογική αναγνώριση των μαθητών και αξιοποίηση των χαρακτηριστικών και των ικανοτήτων τους (Σύμβουλος Καθηγητής ή /και Σύμβουλο τάξης, υποστήριξη με ψυχολόγους κλπ). Επιμονή στην πολλαπλή νοημοσύνη των μαθητών και στην αξία που έχει ο κάθε μαθητής. Πολλαπλές ευκαιρίες μέσα στα μαθήματα (projects) ή σε άλλες δραστηριότητες (Σχέδια δράσης, πολιτιστικές εκδηλώσεις κλπ) ώστε κάθε μαθητής να βιώσει επιτυχίες (ίσως για πρώτη φορά) αξιοποιώντας τις ικανότητες του, μέσα από τη συνεργασία και όχι τον ανταγωνισμό.

Προσφέρονται πολλαπλές ευκαιρίες στους μαθητές να διερευνήσουν τα ενδιαφέροντά τους

και τις κλίσεις τους ως έφηβοι, ως μελλοντικοί πολίτες, ως εργαζόμενοι, αναδεικνύοντας την πολλαπλή διάσταση της επιτυχίας. Ιδιαίτερως στη φάση μετάβασης από την υποχρεωτική εκπαίδευση στο Λύκειο, υποστηρίζονται ώστε να ενταχθούν, να βελτιωθούν και να επιλέξουν την πορεία τους. Οι μαθητές έχουν επίσης πολλαπλές ευκαιρίες να διορθώσουν τις αρχικές επιλογές τους, ενθαρρύνοντας την κοινωνική κινητικότητα.

Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει τη μέγιστη δυνατή κινητικότητα μεταξύ Γενικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και εντός του ΕΠΑΛ, με Α τάξη ενιαία, Β τάξη Τομέα, Γ τάξη ειδικότητα. Συμπληρώνεται με τα νέα ωρολόγια προγράμματα, με τα εναλλακτικά μαθήματα (Ερευνητική Εργασία στην Τεχνολογία και Ζώνη Δημιουργικών δραστηριοτήτων)

Διευκολύνεται η πρόσβαση σε ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση ή στα Μεταλυκειακά Διετή προγράμματα κλπ

Τα παραπάνω έχουν ήδη θεσμοθετηθεί ενώ με το πρόγραμμα Μια Νέα Αρχή στα ΕΠΑΛ (ΜΝΑΕ) επιδιώκεται να προσφέρονται ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές να κάνουν μια νέα, ενδιαφέρουσα αρχή στο νέο τους Σχολείο και να προετοιμαστούν ώστε να αξιοποιήσουν την πρόσβαση στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση ως κίνητρο και όχι ως διευκόλυνση.

Οι ψυχολόγοι σε κάθε ΕΠΑΛ, ο θεσμός του Συμβούλου καθηγητή και η ενθάρρυνση των Συμβουλίων τάξης, η εναλλακτική συνδιδασκαλία Μαθηματικών Ελληνικών με δεύτερο καθηγητή (τύπου εργαστήριο) και τα σχέδια δράσης αποτελούν συστατικά στοιχεία του Προγράμματος ΜΝΑΕ.

Τα παραπάνω αποτελούν καινοτομικές αλλαγές οι οποίες απαιτούν πιλοτικά σχέδια ή και πειραματικά σχολεία όπου δοκιμάζονται εναλλακτικές πρακτικές προσαρμοσμένες στις συνθήκες της Χώρας.

Κατά το σχολικό έτος 2017-18 το πρόγραμμα ΜΝΑΕ εφαρμόστηκε σε 9 πιλοτικά σχολεία και κατά το σχολικό έτος 2018-19 έγινε καθολική εφαρμογή σε όλα τα ΕΠΑΛ.

Τα Διετή μεταλυκειακά προγράμματα για αποφοίτους των ΕΠΑΛ τα οποία θα ξεκινούσαν από φέτος, ακυρώθηκαν.

Προκλήσεις

Καθυστέρηση απελπιστικά η επιμόρφωση για το πρόγραμμα ΜΝΑΕ (ΙΕΠ). Δημιουργήθηκαν όμως δίκτυα υποστήριξης των σχολείων μεταξύ ομότιμων από τις συντονιστικές επιτροπές των 9 σχολείων της πιλοτικής φάσης (2017-18) ώστε να υποστηριχθούν τα σχολεία κατά την καθολική εφαρμογή του προγράμματος (2018-19)

Δεν υλοποιήθηκε επίσης επιμόρφωση για τα εναλλακτικά μαθήματα Α τάξης, ούτε δημιουργήθηκε υλικό ανοικτό εκπαιδευτικών πόρων, ούτε αξιοποιήθηκε επαρκώς το υλικό που δημιουργήθηκε εθελοντικά από τους εκπαιδευτικούς, όπως είχε σχεδιαστεί αρχικά πχ ενδεικτικά έργα για τα εναλλακτικά μαθήματα, εργαστηριακά Projects - αυθεντικές επαγγελματικές δραστηριότητες (ΙΕΠ)

Καινοτομία, δημιουργικότητα, επιχειρηματικότητα

Σύμφωνα με την **οικονομική προσέγγιση**:

Η ΕΕΚ επικεντρώνεται στο βασικό στόχο της για την προετοιμασία των μαθητών για την εργασία.

Πρακτικά, η λυκειακή εκπαίδευση θα πρέπει να εμπλουτιστεί με την επιχειρηματικότητα, τη δημιουργικότητα και την καινοτομία, ώστε οι μαθητές να προετοιμαστούν κατάλληλα για τη σύγχρονη αγορά εργασίας και να αναπτύξουν τις κατάλληλες βασικές ικανότητες και δεξιότητες (Key Competences and Basic Skills).

Τα υπόλοιπα αφορούν την υποχρεωτική εκπαίδευση.

Σύμφωνα με την **ανθρωποκεντρική προσέγγιση**

Οι μαθητές εκτός από μελλοντικοί εργαζόμενοι είναι σημερινοί έφηβοι, αυριανοί πολίτες, οικογενειάρχες κλπ. Επιπλέον είναι απαραίτητο να αισθάνονται ενταγμένοι, αποδεκτοί,

δημιουργικοί και να μπορούν να εκφράζονται η/και να αναπτύσσουν τα ενδιαφέροντα τους. Ιδιαίτερως αν δεν είχαν ανάλογες ευκαιρίες κατά το παρελθόν η ευκαιρίες να βιώσουν επιτυχίες. Άλλωστε οι σύγχρονες απαιτήσεις για δημιουργικότητα και καινοτομία προϋποθέτουν ευρείες γνώσεις και δεξιότητες και καλλιεργημένους ανθρώπους και όχι μόνο ανάπτυξη δεξιοτήτων.

Πρακτικά, τα εναλλακτικά μαθήματα της Α τάξης και τα Σχέδια Δράσης προσφέρουν ευκαιρίες για δημιουργικότητα, έκφραση και καινοτομία ενώ μπορούν να συμπεριλάβουν πολλαπλές δραστηριότητες συμπεριλαμβανομένης της επιχειρηματικότητας. Ωστόσο, όταν οι μαθητές νιώθουν ότι *“το σχολείο τους νοιάζεται”* απελευθερώνουν ισχυρές δυνάμεις δημιουργικότητας και καινοτομίας.

Αυτό το συναίσθημα αναπτύσσεται από τη συλλογική διερεύνηση των χαρακτηριστικών των μαθητών από τους καθηγητές όπως προβλέπεται στο πρόγραμμα ΜΝΑΕ (Σύμβουλος καθηγητής, Συμβούλιο τάξης, Ψυχολόγοι, διερεύνηση μέσω παρατήρησης από τη συμμετοχή στα μαθήματα αλλά κυρίως τις συνδιδασκαλίες στα Ελληνικά και Μαθηματικά (εργαστηριακού τύπου προσέγγιση γενικών μαθημάτων) στα σχέδια δράσης, projects, πολιτιστικές εκδηλώσεις κλπ)

Σύνδεση με την “αγορά εργασίας”

Σύμφωνα με την **οικονομική προσέγγιση**:

“Η αγορά ξέρει” ποιες είναι οι ανάγκες για ανθρώπινο δυναμικό, άρα η εκπαίδευση πρέπει να προσαρμοστεί στις ανάγκες αυτές, γιατί οι μαθητές σε αυτήν την αγορά εργασίας θα κληθούν να δουλέψουν.

Πρακτικά, η αγορά έχει άμεση εμπλοκή στις ειδικότητες, στα προγράμματα σπουδών, στα αναλυτικά προγράμματα της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Θα πρέπει να υποστηριχθεί (θεσμικά και οικονομικά) ώστε να δημιουργήσει μόνη της η σε συνεργασία με δομές εκπαίδευσης, δημόσιες η ιδιωτικές, πρότυπα κέντρα εξειδίκευσης και επιμόρφωσης για καθηγητές και μαθητές.

Σύμφωνα με την **ανθρωποκεντρική προσέγγιση**

Η εργασία δεν είναι μόνο αγορά με προσφορά και ζήτηση αλλά περιλαμβάνει επίσης συνθήκες εργασίας, δικαιώματα, υποχρεώσεις, οργάνωση κλπ Η αγορά ξέρει ίσως τις βραχυπρόθεσμες ανάγκες της. Το σχολείο οφείλει να προετοιμάσει τους μελλοντικούς εργαζομένους και πολίτες ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις αλλαγές για ολόκληρη τη ζωή τους, με τρόπο συμβατό με την εθνική και περιφερειακή αναπτυξιακή στρατηγική.

Η Ελληνική αγορά επιπλέον είναι ανώριμη^{iv} άρα δεν μπορεί μόνη της να καθορίζει τα της εκπαίδευσης ούτε να διαχειρίζεται εκπαιδευτικά θέματα. Το παράδοξο της απασχόλησης^v, η τελευταία θέση της χώρας μας στην ΕΕ ως προς την ενδοεπιχειρησιακή επιμόρφωση^{vi}, η χαμηλή οργανωσιακή και τεχνολογική ετοιμότητα του ελληνικού επιχειρείν^{vii} κλπ αποδεικνύουν περίτρανα την ανωριμότητα. Στη Στρατηγική για την Επαγγελματική εκπαίδευση αναφέρεται: *“Για να ανταποκριθεί το Επαγγελματικό Σχολείο στην προετοιμασία των μαθητών για την εργασία απαιτείται να εντοπιστούν οι ανάγκες της οικονομίας σε εργατικό δυναμικό όχι «όπως είναι», αλλά σε μια δυναμική βελτίωσης του παραγωγικού μοντέλου, κυρίως με τον εντοπισμό των βασικών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του και κυρίως των αδυναμιών του”...*

Πρακτικά, σε όλο το σχεδιασμό η εκπαίδευση (σε συνεργασία με τις υψηλότερες βαθμίδες) σχεδιάστηκε να έχει τον τελευταίο λόγο στις αλλαγές με σκοπό όχι την αναπαραγωγή αλλά την αλλαγή του αναπτυξιακού μοντέλου. Προβλέφθηκαν δομές διάγνωσης αναγκών, συνεργασίας μεταξύ εκπαίδευσης, επιχειρήσεων και κοινωνικών φορέων σε περιφερειακό και

τοπικό επίπεδο, διασφαλίζοντας όμως το τελευταίο λόγο στους εκπαιδευτικούς φορείς.

Οι προκλήσεις

Η ασφαλής σύνδεση της εκπαίδευσης με την εργασία, όπως προβλέφθηκε στο Στρατηγικό πλαίσιο για την Επαγγελματική Εκπαίδευση, ανέδειξε μια σειρά προκλήσεις για την εκπαίδευση^{viii}.

Οι εκπαιδευτικοί υπερέβαλαν εαυτόν, ανταποκρίθηκαν στις προκλήσεις και απέδειξαν ότι μπορούμε να τους εμπιστευτούμε, όπως αυτό τεκμηριώθηκε από την πρόσφατη έρευνα για τη Μαθητεία^x αλλά και από την εμπειρία από την πιλοτική φάση του προγράμματος ΜΝΑΕ^x.

Οι επιλογές της Μαθητείας

Σύμφωνα με την **οικονομική προσέγγιση**:

Οι επαγγελματικοί φορείς διαχειρίζονται η έχουν κυρίαρχο ρόλο στη Μαθητεία η οποία αποτελεί προνομιακό τους πεδίο καθώς αφορά την πρώτη εργασιακή εμπειρία των μαθητών στην ειδικότητά τους.

Πρακτικά, οι επιχειρήσεις και οι φορείς τους, μαζί με άλλους κοινωνικούς φορείς δημιουργούν κέντρα Μαθητείας τα οποία διαχειρίζονται το θεσμό, το μαθητικό δυναμικό της Μαθητείας, τους εκπαιδευτές κλπ

Σύμφωνα με την **ανθρωποκεντρική προσέγγιση**

Η Μαθητεία μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο, όχι μόνο για την αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και την προετοιμασία των μαθητών της αλλά και για την ασφαλή πρώτη είσοδο τους στην εργασία, με την υποστήριξη των σχολείων.

Πρακτικά, στο Στρατηγικό πλαίσιο για την ΕΕΚ και τη Μαθητεία (σελίδα 66 και αναλυτικά στη σελίδα 87) προβλέπεται ότι *«η προτεινόμενη μορφή μαθητείας θα περιλαμβάνει αυξημένο ρόλο της εκπαιδευτικής δομής, παράλληλη εκπόνηση εξειδικευμένων ή διαθεματικών projects από μαθητές, ενεργό συμμετοχή εκπαιδευτικών/ εκπαιδευτών, οι οποίοι θα έχουν πολλαπλό ρόλο (να μάθουν οι ίδιοι το εργασιακό – επιχειρηματικό περιβάλλον, να καθοδηγήσουν μαθητές σε projects, να συμβουλεύουν τις επιχειρήσεις και να δράσουν ως πολλαπλασιαστές στους άλλους εκπαιδευτικούς/ εκπαιδευτές της ΕΕΚ των γνώσεων και των εμπειριών που θα αποκομίσουν από τις επιχειρήσεις).*

Επιπλέον, προβλέφθηκαν μια σειρά δράσεις σε επίπεδο σχολείου για τη σύνδεση με την εργασία και την κοινωνία ώστε αυτή να γίνει με προσοχή και με προστασία των μαθητών, ιδιαίτερα κατά την πρώτη είσοδό τους στην εργασία μέσω Μαθητείας.

Οι προκλήσεις

Οι εκπαιδευτικοί υπερέβαλαν εαυτό, ανταποκρίθηκαν στις προκλήσεις και απέδειξαν ότι μπορούμε να τους εμπιστευτούμε ακόμη και στο θεσμό της Μαθητείας, ο οποίος αποτελούσε μια πρωτόγνωρη δραστηριότητα εκτός των τειχών του σχολείου. Η ανταπόκρισή τους τεκμηριώθηκε και από την πρόσφατη έρευνα για τη Μαθητεία⁹ η οποία εκπονήθηκε από ανεξάρτητους ερευνητές.

Μέσα από τις παραπάνω επιλογές για τη Μαθητεία, αναδείχθηκαν μια σειρά προκλήσεις για τους φορείς της εκπαίδευσης (ΙΕΠ, Κεντρική Διοίκηση, Περιφερειακές Διευθύνσεις κλπ), και για τους συνδικαλιστικούς φορείς (εκπαιδευτικών και εργαζομένων) πχ να υποστηρίξουν τους εκπαιδευτικούς στο πολυσύνθετο έργο τους όπως αυτό της προετοιμασίας των νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας για θέματα εργασιακών σχέσεων, δικαιωμάτων κλπ

Σχέση Επαγγελματικής με Γενική εκπαίδευση

Σύμφωνα με την **οικονομική προσέγγιση**:

Η επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να έχει δική της δομή ξεχωριστή από τη γενική εκπαίδευση. Ίσως μάλιστα εξεταστεί το ενδεχόμενο ένταξής της και σε ξεχωριστό υπουργείο (όπως η Έρευνα και οι Ερευνητικοί φορείς που εντάχθηκαν στο Υπουργείο Ανάπτυξης).

Πρέπει να ανατραπεί η αναλογία μαθητών μεταξύ Γενικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης υπέρ της δεύτερης καθώς απαιτούνται εξειδικευμένοι εργαζόμενοι για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και την ανάπτυξη. Αυτό θα επιτευχθεί ακολουθώντας κάποιο πρότυπο από την Ευρωπαϊκή εμπειρία. Κυρίως με βελτίωση του επαγγελματικού ρόλου της και ιδιαίτερως καθιστώντας όσο το δυνατόν πιο έτοιμους τους μαθητές στην ειδικότητά τους. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην εξειδίκευση των μαθητών και στην προσαρμογή των σπουδών τους στις συγκεκριμένες ανάγκες της αγοράς εργασίας σε γενικό και τοπικό επίπεδο

Σύμφωνα με την **ανθρωποκεντρική προσέγγιση**

Η προσπάθεια αύξησης των μαθητών στην ΕΕΚ γίνεται κυρίως με τη βελτίωση της ελκυστικότητάς της με βάση τη μεγαλύτερη ανταπόκρισή της στις ανάγκες των μαθητών της και όχι με βάση την ανταπόκριση στις ανάγκες της αγοράς, οι οποίες μάλιστα είναι βραχυπρόθεσμες. Η ΕΕΚ στο σύνολο σχεδόν των χωρών προσελκύει μαθητές με χαμηλότερες επιδόσεις, οι οποίες έχουν την ρίζα τους σε κοινωνικά - οικογενειακά αίτια, συμπεριλαμβανομένης της ελλιπούς και μη έγκαιρης αντιμετώπισης μαθησιακών δυσκολιών. Όπως σε κάθε σχολείο, έτσι και στην ΕΕΚ, η μάθηση βελτιώνεται όσο εξασφαλίζεται το ενδιαφέρον των μαθητών και η ενεργοποίησή τους στη μάθηση. Αυτό επιτυγχάνεται μόνο όταν οι μαθητές αισθάνονται ενταγμένοι, δημιουργικοί και χρήσιμοι, διαμορφώνοντας μια διαφορετική από τις συνηθισμένες “Αριστεία των ΕΠΑΛ”.^{xi}

Οι καλές πρακτικές που αναπτύσσονται σε αυτόν τον τομέα στα ΕΠΑΛ μπορούν να αποτελέσουν παράδειγμα και για την υπόλοιπη εκπαίδευση. Προφανώς ισχύει και το αντίθετο, έτσι ώστε να υπάρξουν συγκλίσεις μεταξύ των δύο τύπων σχολείων.

Πρακτικά, το πρόγραμμα ΜΝΑΕ προσφέρει στα σχολεία πρόσθετους πόρους και εμπειρία ώστε να κάνουν συστηματικά αυτό που γίνεται ανέκαθεν περιστασιακά. Οι καλές πρακτικές των ΕΠΑΛ μπορούν να βοηθήσουν και τη Γενική Εκπαίδευση και τα Γυμνάσια, τα οποία αντιμετωπίζουν όλο και συχνότερα προβλήματα αδιαφορίας, σχολικής αποτυχίας ή ακόμη και παραβατικές συμπεριφορές. Έτσι, είναι πιθανόν να μεταφερθούν πρακτικές και προγράμματα προς το Γενικό Λύκειο ώστε να αποκτήσει περιεχόμενο το όραμα προς ένα Ενιαίο Σχολείο Θεωρίας και Πράξης. Άρα απαιτείται οι δομές της εκπαίδευσης να είναι ενιαίες για να διευκολύνεται η ώσμωση μεταξύ Επαγγελματικής και Γενικής Εκπαίδευσης. Δεν είναι τυχαίο ότι από πολλά ΓΕΛ ή Γυμνάσια ζητήθηκε βοήθεια ώστε να εφαρμόσουν το θεσμό του Συμβούλου καθηγητή από τα διπλανά τους ΕΠΑΛ.

Δ. Ο ρόλος των καθηγητών στην ανθρωποκεντρική προσέγγιση

Ωραία όλα αυτά αλλά γίνονται; θα ρωτούσε κάποιος.

Η υλοποίηση των παραπάνω απέδειξε όχι μόνο ότι γίνονται αλλά ότι κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις απελευθερώνονται τεράστιες δυνάμεις από εκπαιδευτικούς και μαθητές, ενώ, όπως αποδεικνύεται από την αύξηση των μαθητών, υπάρχει άμεση θετική ανταπόκριση των γονέων και ευρύτερα της κοινωνίας^{xii}

Το πρόγραμμα ΜΝΑΕ υιοθέτησε (στο μέτρο του δυνατού) τις παρακάτω βασικές προϋποθέσεις για την υλοποίηση τέτοιων καινοτόμων^{xiii} και σύνθετων προγραμμάτων :

- Δράσεις που ανταποκρίνονται σε βασικές ανάγκες των χρηστών (πχ σχολική αποτυχία, διαχείριση τάξης, σύνδεση με την κοινωνία, κίνητρα συνεργασίας κλπ) και όχι δράσεις που αντιστοιχούν σε πιστή μεταφορά καλών πρακτικών από άλλες χώρες

με εντελώς διαφορετικές συνθήκες (πχ υψηλό επίπεδο οργάνωσης σχολείων, επιχειρήσεις με τμήματα ενδοεπιχειρησιακής επιμόρφωσης κλπ)

- Εμπιστοσύνη στους καθηγητές, αναγνώριση ικανοτήτων και κατανόηση αδυναμιών
- Ενθάρρυνση της “από τα κάτω προσέγγισης” με παροχή εργαλείων - πόρων τα οποία καλούνται να διαχειριστούν κατάλληλα οι συγκεκριμένοι καθηγητές, σε κάθε συγκεκριμένο σχολείο, για τους συγκεκριμένους μαθητές τους, με προβλήματα και ικανότητες που προκύπτουν από το συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό τους περιβάλλον - Όχι εντολών που καλούνται να εφαρμόσουν ενιαία σε όλη τη Χώρα
- Αρχική επιμόρφωση αλλά κυρίως συνεχής υποστήριξη, με δημιουργία δικτύων αλληλοϋποστήριξης μεταξύ ομοτίμων και κοινοτήτων γνώσης, ώστε να κανένα σχολείο και κανένας εκπαιδευτικός να μην αισθάνεται μόνος του, κυρίως οι πλέον “αδύναμοι” ως προς τις απαιτήσεις των συγκεκριμένων δράσεων
- Συνεχής συν - διαμόρφωση των δράσεων και επανεκτίμηση προτεραιοτήτων
- Συνεργατικό κλίμα μεταξύ των καθηγητών εντός του σχολείου, μεταξύ εκπαιδευτικών της κάθε τάξης, μεταξύ εκπαιδευτικών ειδικοτήτων αλλά και μεταξύ σχολείων
- Εξωστρέφεια του σχολείου, έτσι ώστε κάθε σχολείο, κάθε κλάδος, κάθε εκπαιδευτικός, κάθε μαθητής να έχει ευκαιρίες ώστε “να διηγείται την καλή ιστορία του” και να κερδίζει την εκτίμηση της γειτονιάς του
- Αναγνώριση από τη διοίκηση των εμποδίων που θέτει το γραφειοκρατικό περιβάλλον της εκπαίδευσης, ιδιαιτέρως της επαγγελματικής και διάθεση για διορθωτικές κινήσεις απελευθέρωσης των πρωτοβουλιών των σχολείων και των εκπαιδευτικών

Ε. Είναι τόσο όμορφος ο κόσμος; Έγιναν όλα ιδανικά;

Η ζωή σε κάθε σχολείο δεν αλλάζει από τη μια μέρα στην άλλη, άρα τα σχολεία εξακολουθούν να έχουν τα βασικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματά τους, τα οποία είχαν και πριν την έναρξη του προγράμματος. Ούτε ο σχεδιασμός ήταν ή θα μπορούσε ποτέ να είναι τέλειος, ούτε τα χρονοδιαγράμματα τηρήθηκαν όπως σχεδιάστηκαν λόγω έντονων γραφειοκρατικών δυσλειτουργιών ή της γενικότερης αδράνειας και αντίστασης κάθε συστήματος στις αλλαγές^{xiv}. Βρέθηκαν όμως εναλλακτικές λύσεις σε πλήρως εθελοντική βάση καθώς οι εκπαιδευτικοί αναγνώρισαν ειλικρινείς διαθέσεις, αισθάνθηκαν συν-διαμορφωτές και πίστεψαν στην αναγκαιότητα και τη χρησιμότητα του προγράμματος.^{xv}

Η μεταμόρφωση πολλών ΕΠΑΛ αλλά κυρίως η ανταπόκριση των εκπαιδευτικών της τάξης είναι το πλέον αισιόδοξο συμπέρασμα και ανέδειξε την τεράστια δυναμική που υπάρχει στα σχολεία. Η αξιοποίησή αυτής της εμπειρίας αποτελεί “πεδίο δόξης λαμπρόν” για τις πολιτικές ηγεσίες και για τα στελέχη της εκπαίδευσης. Γιατί σε κάθε αλλαγή στην εκπαίδευση τον καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι άνθρωποι ή όπως λέει ο Μπρεχτ

*“Στρατηγέ το βομβαρδιστικό/ Είναι πολυδύναμο/
Πετάει πιο γρήγορα απ’ τον άνεμο/
Κι απ’ τον ελέφαντα σηκώνει βάρος πιο πολύ/
Μόνο που έχει ένα ελάττωμα/
Χρειάζεται πιλότο”*

ΣΤ. Παραπομπές - Επεξηγήσεις

ⁱ Μια πρώτη αναλυτική τεκμηρίωση της προσέγγισης του Κοινωνικού ρόλου των ΕΠΑΛ υπάρχει στο Κονταξής Α. (2012), Ο διπλός ρόλος (κοινωνικός – εργασιακός) της Δευτεροβάθμιας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης σε συνθήκες κρίσης, Πρακτικά ημερίδας Σχολικών Συμβούλων για τη ΔΤΕΕ, <http://blogs.sch.gr/epal/files/2012/12/121227kontaxis.pdf>

ⁱⁱ «Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Αναβάθμιση της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και της Μαθητείας» ΥΠΕΠΘ <https://goo.gl/nlVyA9>

ⁱⁱⁱ Καρύδας Κ. Α (2020), “Η παιδαγωγική της συμβίωσης και της συνύπαρξης στην εκπαίδευση”, https://www.efsyn.gr/nisides/227429_i-paidagogiki-tis-symbiosis-kai-tis-synyparxis-stin-ekpaideysi

^{iv} Η κριτική προσέγγιση της σύνδεσης της ΕΕΚ με την εργασία στην κατεύθυνση αλλαγής και όχι αναπαραγωγής του αναπτυξιακού μοντέλου, περιγράφονται (και τεκμηριώνονται εκτενώς) στο Στρατηγικό Πλαίσιο για την Επαγγελματική Εκπαίδευση ως εξής: ... “Σημαντικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας, που αναλύονται σε βάθος και αποτελούν βασικές παραμέτρους για την κατάρτιση του Στρατηγικού Πλαισίου, είναι: α) η παρατεταμένη ύφεση της οικονομίας που έχει οδηγήσει σε πρωτόγνωρη μείωση του ΑΕΠ της χώρας, β) τα εκρηκτικά –αν και μειούμενα το τελευταίο διάστημα– ποσοστά ανεργίας και γ) η παρατηρούμενη απορρύθμιση της αγοράς εργασίας. Παράλληλα, σημαντικός παράγοντας που συνεκτιμήθηκε για τον σχεδιασμό του Στρατηγικού Πλαισίου για την αναβάθμιση της ΕΕΚ και της Μαθητείας είναι τα χαρακτηριστικά των ελληνικών επιχειρήσεων. Ενδεικτικά αναφέρονται: α) εξαιρετικά υψηλό ποσοστό μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων και μεγάλο ποσοστό απασχόλησης σε αυτές, β) αυξημένη συμμετοχή υπηρεσιών στο Α.Ε.Π, γ) χαμηλή τεχνολογική ετοιμότητα και οργάνωση των ελληνικών επιχειρήσεων, δ) χαμηλή κουλτούρα ποιότητας, ε) έλλειψη καινοτομίας, ικανής να ενισχύσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, ζ) χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στη δια βίου μάθηση και σε ενδο-επιχειρησιακή επιμόρφωση. Στον αντίποδα, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην άρρητη γνώση, στην καινοτομία και τη μαστορική που αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά κυρίως των ΜμΕ. “

^v Το παράδοξο της απασχόλησης, δηλαδή η χαμηλή ανταποδοτικότητα των σπουδών στην Ελλάδα για τους νέους, σε σχέση με τις άλλες χώρες καθώς και τα αίτια αυτής της κατάστασης τα έχουμε περιγράψει εκτενώς στην παρέμβασή μας στο διάλογο για την παιδεία “Μπορούν να αποκτήσουν αξία οι σπουδές και η επιμόρφωση στην Ελλάδα;” http://dialogos.minedu.gov.gr/wp-content/uploads/2016/01/protasi_kontaxis.pdf

^{vi} Η τελευταία θέση της χώρας μας στην ΕΕ ως προς την ενδοεπιχειρησιακή επιμόρφωση, αποδεικνύει τη χαμηλή εμπειρία των επιχειρήσεων σε θέματα εκπαίδευσης. Η ανωριμότητα όμως αποδεικνύεται επίσης από το γεγονός ότι ενώ οι επιχειρήσεις υποστηρίζουν ότι έχουν μεγάλο πρόβλημα να βρουν κατάλληλους ειδικευμένους εργαζόμενους, δεν κάνουν σχεδόν τίποτα ώστε να επιμορφώσουν τους ίδιους τους υπαλλήλους τους, ούτε βεβαίως προσελκύουν ειδικευμένους εργαζόμενους από το εξωτερικό. Αντίθετα, οι χαρακτηριζόμενοι ως ανεπαρκείς Έλληνες εργαζόμενοι, διαπρέπουν σε όλες τις χώρες του εξωτερικού όπου έχουν οδηγηθεί ως οικονομικοί μετανάστες.

^{vii} Η οργανωσιακή και τεχνολογική ανωριμότητα του Ελληνικού επιχειρείν περιγράφεται αναλυτικά στη σελίδα 33 της Στρατηγικής για την ΕΕΚ goo.gl/nlVyA9 και είναι διαχρονική και όχι αποτέλεσμα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Η πλέον βασική πηγή των στοιχείων προέρχεται από τις έρευνες ανταγωνιστικότητας του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, οι οποίες διεξάγονται μεταξύ στελεχών επιχειρήσεων κάθε χώρας. Ενδεικτικά World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2014-15, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

^{viii} Μια εκτενής παρουσίαση των βασικών σημείων της Στρατηγικής για την Επαγγελματική Εκπαίδευση, με παραπομπές στις αντίστοιχες σελίδες του επίσημου κειμένου και με αναλυτική περιγραφή των προκλήσεων περιλαμβάνεται στο άρθρο: “Η Στρατηγική για την Επαγγελματική Εκπαίδευση προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευτικών” <http://users.sch.gr/kontaxis/eykairies/1606stratigikiEEK.htm>

^{ix} Η επιτυχία του θεσμού της Μαθητείας αποδεικνύεται περίτρανα από πρόσφατη έρευνα και επιπλέον αποδεικνύεται η επιτυχία του σχεδιασμού και της υλοποίησης με βάση το Στρατηγικό Πλαίσιο για την Επαγγελματική Εκπαίδευση του 2016 αλλά και η ανταπόκριση των εκπαιδευτικών στην υλοποίησή της, με προετοιμασία και προστασία των μαθητών από το σχολείο, στην πρώτη είσοδό τους σε εργασιακό περιβάλλον Ε., Καρατζάς Ι., (2020) “Μεταλυκειακό Έτος–Τάξη Μαθητείας, διερεύνηση απόψεων, στάσεων και εκτιμήσεων μαθητευομένων για το πρόγραμμα” [https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/308863_ereyna-metalykeiako-etos-taxi-mathiteias-diereynisi-apopseon-staseon-kai](https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/308863_ereyna-metalykeiako-etos-taxi-mathiteias-diereynisi-apopseon-staseon-kai-ektimhseon-mathiteuomenon-gia-to-proγραμμα)

^x Μια παρουσίαση του προγράμματος ΜΝΑΕ και των λόγων της επιτυχίας του περιλαμβάνονται στο άρθρο: “Μια νέα αρχή στα ΕΠΑΛ (ΜΝΑΕ) για μαθητές, εκπαιδευτικούς και ... διοίκηση” https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/288600_mia-nea-arhi-sta-epal-mnae-gia-mathites-ekpaideytikoys-kai-dioikisi

^{xi} Η ΕΕΚ έχει αναπτύξει εξ ανάγκης σημαντική εμπειρία στην παροχή ευκαιριών στους μαθητές για εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης και αξιολόγησης της γνώσης. Έτσι στα ΕΠΑΛ γίνονται θαύματα και παρατηρούνται σημαντικές μεταμορφώσεις μαθητών οι οποίοι στη συνέχεια διαπρέπουν. Υπάρχει μια άλλη αριστεία στα ΕΠΑΛ όταν οι εκπαιδευτικοί καταφέρνουν να συνδυάσουν τις δεδομένες διαφορετικές ικανότητες των μαθητών τους με τις εναλλακτικές δυνατότητες προσέγγισης και αξιολόγησης της γνώσης της ΕΕΚ. Είναι ενδεικτικά τα αποτελέσματα από τα Σχέδια Δράσης που έχουν αναρτηθεί από την πιλοτική φάση ή την πρώτη, “ανώριμη” και χωρίς επιμόρφωση, καθολική εφαρμογή του προγράμματος ΜΝΑΕ <https://mnae.noesis.edu.gr/sxedia-drasis-2017-2019/>

^{xii} Η επιτυχία και η εφικτότητα του προγράμματος ΜΝΑΕ, ιδιαιτέρως της πιλοτικής φάσης, οι προϋποθέσεις και τα κίνητρα ενεργούς συμμετοχής των εκπαιδευτικών περιγράφονται αναλυτικά στο άρθρο “Η ΜΝΑΕ αποτελεί πρόκληση για όλη την εκπαίδευση, αλλά... “συν Αθηνά και χείρα κίνει” <http://users.sch.gr/kontaxis/LINKS/SynMnaekaixeiraKinei1810.pdf>

^{xiii} Οι προϋποθέσεις για την επιτυχία του ΜΝΑΕ, ως καινοτόμου αλλαγής, σχεδιάστηκαν με βάση το εγχειρίδιο Rogers, E. (1995). *Diffusion of Innovations*. New York: The Free press αλλά επιβεβαιώθηκαν

^{xiv} Οι μεγάλες προκλήσεις του προγράμματος ΜΝΑΕ, τα προβλήματα αλλά και οι λόγοι ανταπόκρισης των εκπαιδευτικών παρουσιάστηκαν στο άρθρο: “Μια νέα αρχή στα ΕΠΑΛ (ΜΝΑΕ) για μαθητές, εκπαιδευτικούς και ... διοίκηση” <http://users.sch.gr/kontaxis/LINKS/SynMnaekaixeiraKinei1810.pdf>

^{xv} Ενδεικτικές εθελοντικές δράσεις για την αντιμετώπιση γραφειοκρατικών εμποδίων και καθυστερήσεων: εθελοντική επιμόρφωση στα 9 σχολεία της πιλοτικής φάσης (2017-18) από τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής (τα οποία λειτούργησαν συνολικά σε εθελοντική βάση) Δείτε μία από τις επιμορφωτικές ημερίδες <http://users.sch.gr/kontaxis/paidagogika/171029MNAE.htm>, ενεργοποίηση των συντονιστικών επιτροπών των πιλοτικών σχολείων κατά την πρώτη φάση της καθολικής εφαρμογής (2018-19) για την υποστήριξη των υπόλοιπων σχολείων, χωρίς την παραμικρή διευκόλυνση ή άλλο κίνητρο) και δημιουργία **ιστοσελίδας με υποστηρικτικό υλικό για το πρόγραμμα ΜΝΑΕ** <https://mnaepal.wordpress.com/>, Σαββατοκύριακα εθελοντικής δουλειάς εκπαιδευτικών και μαθητών για να ανταπεξέλθουν με απαιτητικό έργο - σχέδιο δράσης στην καθυστερημένη προκήρυξη των σχεδίων δράσης (Ενδεικτικά [ΕΠΑΛ Καισαριανής](https://mnae.noesis.edu.gr/sxedia-drasis-2017-2019/) αλλά και τα υπόλοιπα ΕΠΑΛ της πιλοτικής φάσης <https://mnae.noesis.edu.gr/sxedia-drasis-2017-2019/>), Οδηγός Συμβούλου καθηγητή (με πρωτοβουλία εκπαιδευτικού ΕΠΑΛ Δάφνης), Δημιουργία τοπικού δικτύου φορέων υποστήριξης (ΕΠΑΛ Χαλκίδας) εθελοντικές πρωτοβουλίες αλληλοεπιμόρφωσης για τη συνδιδασκαλία (3ο ΕΠΑΛ Σιβιτανιδείου) κλπ Δείτε επίσης το άρθρο: ΜΝΑΕ – Πιλοτικό πρόγραμμα και γενίκευσή του <https://www.esos.gr/arthra/58518/mia-nea-arhi-sta-epal-mnae-pilotiko-programma-kata-sholiko-etos-2017-2018-genikeysi-toy>